

Bergman tükörképei

AZ ADAPTÁCIÓ PROBLÉMÁIT NEM EGYSZERŰSÍTI, SOKKAL INKÁBB HATVÁNYOZZA, HA EGY RENDEZŐ, MINT INGMAR BERGMAN – PRÓZÁBAN, ÖNÉLETRÁSBAN, NAPLÓBAN IS MEGÖRÖKÍTETT – SZÖVEVÉNYES MAGÁNÉLETÉT PRÓBÁLJA FILMRE Vinni.

Az Ingmar Bergmanról idős korában, majd halála után készült művek azt mutatják, hogy a rendező személyisége legalább olyan érdekes téma, mint a mozi- és tévéfilmek, amiket ötven éven át készített. A róla szóló regényekben, dokumentumfilmekben, naplókban és levelezésekben filmjei csak kísérő jelenségei a kivételesen mozgalmas életnek – itt a művész és élete válik művé. Legutóbb Bergman legkisebb lánya idézte meg *A nyugtalanok* című önéletrajzi regényében az Apa és az Anya (Liv Ullmann) alakját. Linn Ullmann tudja, mi a dolga egy Bergmannak, ha alkotó emberként saját magát akarja megérteni: a szülők történetébe ágyazva kell az önvizsgálatnak megtörténnie. Ő is, akárcsak Bergman kitűnő prózáiban, *A legjobb szándékokban*, az *Öt vallomásban*, vagy a *Vasárnapi gyerekekben*, a szülők kapcsolatára, döntéseik motivációira kíváncsi. Mondhatni, lánya átvette a családállítás stafétáját apjától.

A SZERZŐ ÉLETE

A szerző és a magánember viszonya érdekes fordulatot vett a Bergman-értelmezésekben. Bergman úgy vált szerzői filmessé, hogy személyes élményeit általános érvényű üzenetté tudta alakítani és jellegzetes bergmani képekbe sűríteni. Azonban a szerző mögött a magánéleti válságokkal küzdő ember csak jóval később, lényegében pályája végén, a mozifilmek készítésének befejezését követően vált – főleg önéletrajzainak köszönhetően – tetten érhetővé. Később egyre többen foglalkoztak Bergman személyes életével, volt, aki a szerelmi levelezésüket tette közzé (Kabi Laretei: *Hová tűnt az a nagy szerelem?*),

volt aki Liv Ullmannal való legendás szerelméről készített szentimentális dokumentumfilmet (Dheeraj Akolkar: *Liv és Ingmar*), volt, aki bulvársajtóba illő történettel állt elő Bergman származását illetően (Veronica Ralston: *A szerelemgyerek és a csere*). A filmrendező életművét áttekintő szakkönyvek egy részét is meghatározta Bergman magánéletének feltárulkozása. Jól ismert eljárás a művészettörténetben, mikor a biográfiai elemek kerülnek összefüggésbe az alkotásokkal, abból kiindulva, hogy az életmű értelmezhető az életrajz alapján. Így jár el például Geoffry Macnab 2012-es *Ingmar Bergman: the Life and Films of the Last Great European Director* című könyvében, ahol többek között a színésznőihez fűződő viszonya alapján magyarázza a Bergman-filmeket. Élet és mű, nők és filmek összefüggését maga Bergman is megerősíti, részben önéletrajzaiban, de akkor is, mikor lányának azt vallja: „Azt hiszem, a pályafutásom nagy része arról szólt, hogy roppantul odavoltam a nőkért.” *A nyugtalanok* azonban nem elsősorban a világhírű filmrendezőről szól, hanem az Apáról, aki egyúttal világhírű filmrendező. Linn Ullmann könyvében sem Bergman, sem Liv Ullmann nevét nem írja le, így felerősödik a személyes viszony szüleihez, ugyanakkor pontosan tudjuk, világhírű művészek és gyermekük történetéről olvasunk. *A nyugtalanoknak* egyszerre témája a gyerek és kamaszkori „én” vizsgálata az apa-anya-gyermek viszonyrendszerében, az öregség, és az önmeghatározás problémája. Ebben a nagyon személyes, és az olvasót magával ragadó könyvben mégis külön izgalmat jelenthetnek a Bergman filmeket jól ismerők számára a filmrendező ha-

lála előtti gondolatai. A mozaikos szerkezet vissza-visszatérő részei ugyanis Ullmann 2007 tavaszán apjával folytatott és diktafonra rögzített beszélgetései arról a *munkáról* (ahogy Bergman hívja), amit az öregedek jelent. A rövid, akadozó párbeszéd alapján óhatatlanul szembe helyezzük a szerzői filmes Bergmant a hús-vér emberrel, aki élete végén átértékeli munkáinak néhány motívumát. Közismert például, hogy a halál a Bergman filmek egyik központi témája, amit nem is egyszer megszemélyesített (*A hetedik pecsét*, 1956, *Dúl-fúl, és elnémul*, 1996), hogy szereplői szembe nézhessenek az elképzelhetetlenel. 2007-ben lánya kérdésére erről azt mondja, „valójában elég kevésbé foglalkoztatott a halál.” Valószínűleg nem feledékenységről van szó, hiszen úgy folytatja, a halál, mint fantáziálás érdekelte, de soha nem vette komolyan. Filmjeit nézve azonban ellenkező benyomásunk lehet: szereplői számára a halál a félelem és az élet értelmetlenségének állandó forrása.

NAPLÓK ÉS ÖNÉLETRAJZOK

Ingmar Bergman több alkalommal, eltérő műfajokban és különböző nézőpontokból írta meg önmaga életét. *A Laterna magicában* az élet-események szervezik az életút konstrukcióját, amelynek során szóba kerülnek természetesen a rendezések is. *A Képekben* fordított az eljárás, itt a filmek a csomópontok, és a művek önértelmezése során idézi fel keletkezésük körülményeit, ami elválaszthatatlan Bergman zaklatott magánéletétől. Ez a két könyv jelentősen hozzásegítette a nézőket és kritikusokat az életmű újragondolásában, abban, hogy Bergmant ne elvont filozófus-rendezőként közelítsék meg, mint tették elemezői a hatvanas évektől több évtizeden át, hanem a magánéleti válságait filmekben feldolgozó, az alkotást önterápiának tekintő művészeknek. Ha nem is ennyire közvetlenül, de a szüleit középpontba állító drámáit, kisregényeit is tekinthetjük a nyilvánosság előtt kibomló önéletrajz építőköveinek. Különösen, ahol gyerekkori önmagát is megjeleníti, mint az apával eltöltött egy nap történetét precíz részletességgel leíró *Vasárnapi gyerekek*, és az anya házasságon kívüli szerelmét elbeszélő *Öt vallomás*. Mindkettőben meghatározó a kisfiú Ingmar nézőpontja, ezen ke-

resztül látjuk a hirtelen haragú és sér-
tődékeny apát, és a verekedésig fajuló
civakodásukkal a családi biztonságot
darabokra törő szülőket.

A Bergman-család több tagja meg-
szállott naplóíró volt, habár nem azo-
nos módon rögzítették életük ese-
ményeit. Az anya, Karin még a családi
nyilvánosság előtt is eltitkolt érzéseit
írta le évtizedeken keresztül. Ezt töb-
bek között a *Vasárnapi gyerekeknek*
abból a jelenetéből tudhatjuk, mikor
felesége halála után a naplóját az
apa, Erik Bergman olvassa, próbálja a
rövidítéseket dekódolni, és megérte-
ni, ki volt ez az ember, akivel az éle-
tét leélte. Személyes- és munkanaplót
írt szinte egész életében a rendező
Bergman is, sőt a Bergmanok naplói-
ból könyv is született. A *Három napló*
Ingrid, Ingmar, és közös gyermekük,
Maria feljegyzései Ingrid betegségéről
és haláláról. Szikár könyv, itt a naplók
a hétköznapok és a beteg halálhoz ve-
zető útjának puritán dokumentálásai.

Bergmannak az írás létszükséglet.
Érzéseinek szavakká for-
málása, az önmeghatározás
iránti vágy öregségében sem
hagyott alább. A *nyugtala-
nokból* megtudhatjuk, hogy
hálószobája falára és az éjje-

liszekrényre is írt, szavakat, rövid mon-
datokat jegyzett fel félelméről, vagy,
ahogy Bergman nevezte, démonairól.

APA – ANYA - GYEREK

„Lesz bennünk valami közös, amit
nehezen lehet megfogalmazni...” írta
Bergman 1968 júniusában az akkor
kétéves Linn Ullmannak keresztelője
alkalmából. A reményét fejezte ki az
apa személyiségük hasonlóságára vo-
natkozóan, és lánya regényét olvasva
kiderül, helyes volt a majd’ ötven évvel
ezelőtti megérzése – legalábbis, ami az
önvizsgálatot és az önéletrajzi írást il-
leti. Bergman elmúlt 70 éves, mikor
először írt szüleiről, találkozásukról és
nehézségek árán kiharcolt házasságuk-
ról (*A legjobb szándékok*), Linn Ullmann
majdnem ötven éves, mikor megje-
lenik *A nyugtalanok*, az alapanyag
azonban, a diktafonra vett beszélge-
tések apjával, nyolc évvel korábbiak.
Stílusok és módszerük persze nagyon
eltérő, Bergman minden írása olyan,
mint egy leendő film forgatókönyve,

Ullmann végig reflektál
az emlékezés folyamatá-
ra, anyagát az emlékek,
dokumentumok és a kép-
zelet segítségével szövi. A
cél azonban apa és lánya

esetében azonos: felnőtt, érett fejjel a
szülők alakjának újraalkotása, és a szer-
retethiány okának megértése.

Nem készült olyan Bergman-film,
amelynek fő témája az apa, anya és
gyermek háromszög. Vannak viszont
más variációi a szülő-gyermek kapcso-
latra. Csak néhány példa: *A csendben*
(1962) két nővér gyülőlettől terhes
viszonya között találjuk Johannt, egyi-
kük tizenéves, az anyai szeretet után
vágyakozó magányos fiát. Az *Őszi szo-
nátában* (1977) anya és felnőtt lánya
mélyen eltemetett sérelmei törnek
felszínre. *A Szerelmi leckében* (1953),
Bergman korai vígjátékában a válófél-
ben lévő házaspár mellett ott serteper-
télnek gyerekek, de valódi beszélge-
tésre csak az apa és lánya között kerül
sor, abból is a gyerekeit elhanyagoló
apát ismerjük meg. Minden esetben a
szülő és gyermek kapcsolatát a kommu-
nikációképtelenség és a sérelmekkel
való szembesítés jellemzi.

Milyen gyermekkori élményt rekonst-
ruál Linn Ullmann? Meghatározó a hi-
ány – nincs például olyan fényképe,
amin hárman, apa, anya és ő együtt
lennének. Bergman keveset törődött
a kilenc gyermekével, Ullmann könyve
azonban nem a késői számonkérés
céljából íródott, sokkal inkább a meg-
értés és az empátia jellemzi. Az

öregségről folytatott 2007-es
beszélgetésük idején Ullmann
közel annyi idős, mint Bergman
1957-ben volt *A nap vége* rende-
zésekor. A 78 éves Isac Borg egy
napos útját és mentális utazását
elmesélő film utolsó jelenete a
magányos öregember képzeleté-
ben játszódik, és ebben az idilli
jelenetben az öreg Isac eléré-
kenyült arccal int fiatal szüleik-
nek. Így kértem szüleim figyel-
mét, szeretetét, – írja Bergman
a *Képekben*. *A nap vége* befejező
beállításában a szülők szeretete
csak a képzeletben megjelenít-
ett elérhetetlen vágy. Önéletraj-
za szerint Linn sok időt töltött a
halálhoz közeledő Ingmarral, az
utolsó időszakban közel állt az
apjához. Burkoltan *A nyugtalanok*
arról is szól, hogy megszakadt a
szeretethiánynak és a távolság-
tartásnak az öröklődése, ami a
Bergman-filmek szerint szülőről
gyerekekre száll.

LINN ULLMANN: A NYUGTALANOK, SCOLAR, 2016.

„Mégsem elvont filozófus-rendező”

(Fanny és Alexander
– Allan Edwall és Ewa
Fröling)

